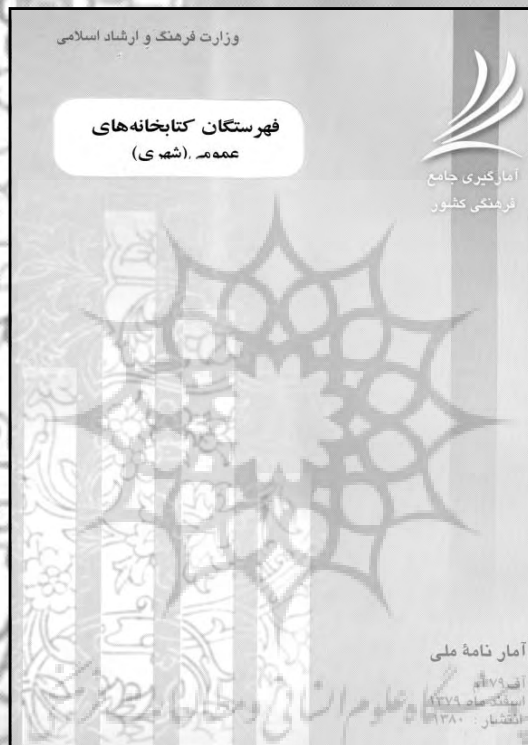

طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور و

فهرستان واحدهای فرهنگی

به مناسبت چاپ و انتشار فهرستان
کتابخانه‌های عمومی (شهری)

فرهود جلالی
کارشناس امور فرهنگی

نسخه اول فهرستان کتابخانه‌های عمومی (شهری) را مؤسسه ملی آمارهای فرهنگی در تیرماه ۱۳۸۰ منتشر کرد. انتشار این جلد که حاصل تلاش دست‌اندرکاران طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور است سبب شد تا خلاصه گزارشی از فعالیتهای طرح فوق و نیز چگونگی تهیه فهرستان فعالیت‌های فرهنگی ارائه شود.

کشور ما با پیشینه فرهنگی درخشان و کم نظیر خود، در مناسبات فرهنگی جهان امروز به منزله رکنی از ارکان گفت‌وگوی تمدن‌ها از چنان جایگاهی برخوردار است که می‌تواند پیشگام این حرکت جهانی باشد و دیگر تمدن‌ها و فرهنگ‌ها را به تعامل و گفت‌وگوی رودررو فراخواند.

از دیگرسوی، انقلاب اسلامی ایران که وجهه فرهنگی آن بر سایر ابعاد رجحان داشته است، دغدغه‌های فرهنگی را، بیش از هر وقت دیگر، در ذهن و اندیشه و تصمیم رهبران، مدیران، برنامه‌ریزان، فرهیختگان و عموم مردم به جوشش درآورده و توسعه فرهنگی و حفظ هویت فرهنگی را به منزله اولوی ملی فراروی سیاست‌ها و راهبردهای کشور قرار داده است.

حفظ هویت فرهنگی ایران و ایرانی و تضمین سیاست توسعه فرهنگی در جهانی که شتاب فزاینده تحولات آن پدیده فرهنگ جهانی را بر ملیتها و فرهنگ‌های ملی و قومی تحمیل می‌کند، مستلزم تیزبینی و تلاش متزایدی است که از رهگذر آن، درعین مشارکت فرهنگی با سایر ملل، تداوم زیر فرهنگ‌های قومی و راه بقایای هویت خودی و فرهنگ ملی هموار می‌شود.

این تیزبینی و تلاش، جز از طریق سیاست‌گذاری‌های پژوهشی و اجرای تحقیقات علمی برای کندوکاو هوشمندانه و هدف‌دار درباره منابع، امکانات، عوامل، شیوه‌ها و سرمایه‌های فرهنگی مقدور نیست.

بی‌تردید، پژوهش فرهنگی براساس روش‌های علمی جدید در ایران، نوپاست. خصوصاً مطالعات جامع و گسترده درباره عوامل و شیوه‌های فرهنگی

است که راز گشایش بسیاری از معماهای فرهنگی کشور قلمداد می‌شود و از این پس، راهی روشن و شفاف‌را فراروی برنامه‌ریزان و مدیران فرهنگی قرار می‌دهد.

اندیشه «طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور» به منزله نخستین حرکت پژوهشی گسترده، در حالی در اذهان محققان، مدیران و برنامه‌ریزان فرهنگی کشور شکل گرفت که نواقص و کاستیها و ابهامات منابع اطلاعاتی موجود از یک سو، و نیاز مبرم و روزافزون به اطلاعات مستند، تحلیلهای عینی و آمارنامه‌های جامع برای برنامه‌ریزی‌های فرهنگی از سوی دیگر، حرکت فرهنگی کشور را در ورطه ابهام قرار داده بود.

نخستین جرقه‌های این طرح، در دوران مسئولیت آقای خاتمی در وزارت فرهنگ و ارشاد

چنان محدود و ناچیز یا اندک و غیرقابل اطمینان بوده است که تاکنون عملاً تصویر روشن و شفافی از شرایط، امکانات و عوامل فرهنگی در اختیار نبوده است. از این رو، بسیاری از برنامه‌ریزی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها، سیاست‌گذاری‌ها، سرمایه‌گذاری‌ها و اقدامات فرهنگی بدون پشتوانه پژوهشی و در هاله‌ای از ابهام نسبت به چندچون فرهنگی، نیازها، ضرورتها و اهداف عملیاتی آن صورت گرفته است.

در جهان امروز که پژوهش‌های علمی و جامع، پایه برنامه‌ریزی و توسعه همه جانبه است و در کشور ما که از سویی به دلیل ویژگیهای فرهنگی و ملی، و از سوی دیگر به دلیل اهداف فرهنگی و وجود برنامه توسعه ملی، دریافت اطلاعات دقیق و تحلیلهای مستند، ضرورتی غیرقابل انکار به شمار می‌آید، «طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور» نقطه عطفی

برای مطالعات فرهنگی و آماری آینده محسوب می‌شود.

اجرای هر عملیات سرشماری متکی به مطالعات چارچوبی است. این مطالعات چارچوبی در مراحل اولیه طرح به منزله پیش‌نیازی ضروری برای عملیات میدانی صورت گرفت. حاصل این مطالعات، زمینه مراجعه مستقیم به یکایک واحدهای فرهنگی کشور را فراهم ساخت و عملاً امکان سرشماری را محقق کرد.

در این مطالعه چارچوبی، فهرستی از کلیه اماکن و واحدهای فرهنگی کشور فراهم شد و مشخصات اصلی هریک از آنها شامل نام، نشانی، شماره تلفن، دورنگار، صندوق پستی و کدپستی جمع‌آوری شد تا از یک سو امکان مراجعه مستقیم پرسشگر برای تکمیل پرسشنامه را فراهم آورد و از سوی دیگر امکان نظارت بر عملکرد پرسشگران یا عملیات ترمیمی از طریق مراجعه مکرر، تماس تلفنی یا مکاتبه با آنها را ایجاد کند. جمع‌آوری این اطلاعات با استفاده از منابع اطلاعاتی بیش از ۲۰۰ مؤسسه و سازمان شامل وزارتخانه‌ها، سازمانهای فرهنگی، شهرداری‌ها و... صورت گرفت و نهایتاً مشخصات بیش از ۱۴۲۰۰۰ واحد فرهنگی ثبت شد. این اطلاعات علاوه بر این که راه عملیات میدانی طرح را هموار کرد، به سرمایه‌ای عظیم برای سایر مطالعات فرهنگی مبدل شد. از این رو، گزارش چارچوبی این طرح با عنوان فهرستگان، به طور مستقل از گزارشهای آماری، در سطوح ملی و استانی منتشر می‌شود.

انتشار گزارشهای چارچوبی (فهرستگان)

زمینه‌ساز مطالعات و تحقیقات دیگری است که بسیاری از پژوهشگران مسائل فرهنگی - چه در سطح ملی و چه در سطح منطقه‌ای و استانی - اجرا خواهند کرد. اطلاعات مندرج در این گزارشها بیانگر تصویری دقیق از واحدهای فرهنگی است.

علاقه‌مندان اطلاعات مربوط به هریک از موضوعات فرهنگی، تصویر روشنی از واحدهای فرهنگی موردنظر را با مراجعه به گزارشهای چارچوبی ملی درخواست یافت و باتوجه به این که این فهرستگان به تفکیک استانی ارائه می‌شود، مشخصات واحدهای فرهنگی هریک از استانها را در ارتباط با آن موضوع، پیش رو خواهند داشت. علاوه بر این، پژوهشگران یا برنامه‌ریزانی که در پهنه یک یا چند استان فعالیت می‌کنند، فهرستگان واحدهای فرهنگی استان موردنظر را به تفکیک هریک از فعالیت‌های فرهنگی در اختیار خواهند داشت. از این رو، انتشار فهرستگان آماری ضروری می‌نماید. زیرا علاوه بر این که به توسعه اطلاعات ارتباطی دامن می‌زند و در پرتو آن کمبودهای آمارگیری مرتفع می‌شود، پژوهشگران، مدیران و برنامه‌ریزان فرهنگی را با تصویری شفاف، روشن و دقیق از

پایان یافت. نتایج این مطالعه، از اوایل سال ۱۳۷۸ تحلیل شد و با بازنگری در شیوه‌ها و بنیانهای طرح، امکان اجرای عملیات گسترده «طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور» در اولین روز اسفند سال ۱۳۷۹ به وجود آمد.

در این طرح مهمترین مطالعات زیربنایی از قبیل تعیین و تعریف انواع فعالیت‌های فرهنگی، طبقه‌بندی موضوعی فعالیتها، واحدها و مراکز فرهنگی، تعریف مفاهیم فرهنگی و طراحی و تدوین انواع پرسشنامه‌ها صورت گرفت. این حرکت بزرگ با یاری و مشارکت بیش از ۶۰۰ نفر از کارشناسان و متخصصان مسائل فرهنگی، رایانه، آمار، سنجش، ارتباطات و... در قالب شوراهای کمیته‌های تخصصی و اجرایی انجام شد و سرمایه و گنجینه عظیمی از مطالعات فرهنگی را برجای گذاشت. نزدیک به ۶۰۰ مفهوم فرهنگی به صورت علمی و مستند، براساس تعاریف بین‌المللی و تطبیق با شرایط بومی تعریف شد؛ ۳۸ نوع پرسشنامه فرهنگی طراحی شد و برای اولین بار بیش از ۱۱۰ نوع واحد فرهنگی گوناگون تحت پوشش یک کار پژوهشی قرار گرفت که از نگاه روش‌شناختی، پشتوانه مهمی

اسلامی و با اهتمام و پیشگامی ایشان زده شد. در پی تصویب قانون برنامه سوم توسعه کشور و به منظور اجرای ماده ۱۶۲ آن، طرح مزبور در دستور کار معاونت پژوهشی و آموزشی وقت آقای احمد مسجدجامعی - که بیشترین حمایت و پشتیبانی را در تمام مراحل طرح داشتند - قرار گرفت. بدین ترتیب، آرزوی دیرینه بسیاری از برنامه‌ریزان، استادان، تحلیلگران، مدیران فرهنگی و فرهنگ‌دوستانی که تدابیر فرهنگی و رمز بقای هویت ملی و توسعه فرهنگی و راز حفظ خودملی در تعامل یا رویارویی با فرهنگ غیر را جز از راه پژوهش علمی و جامع ممکن نمی‌دانستند، رو به تحقق نهاد.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ابتدا با جلب همکاری نهادها و سازمانهای گوناگون دست به گردآوری اطلاعات زیربنایی درباره فعالیت‌های فرهنگی کشور و مراکز و مؤسسات فرهنگی دولتی و غیردولتی زد و زمینه‌های لازم را برای «مطالعات امکان‌سنجی» فراهم کرد.

مطالعات امکان‌سنجی به منظور ارزیابی زمینه‌ها، مقدمات و شرایط لازم برای اجرای طرح، در نیمه دوم سال ۱۳۷۶ آغاز شد و در سال ۱۳۷۷

اطلاعات چارچوبی واحدهای فرهنگی کشور مواجه می‌سازد.

نشریه‌های چارچوبی که به دو گروه فهرستگان ملی و فهرستگان استانی تقسیم می‌شوند، یک رشته از مجموعه نشریه‌ها و دستاوردهای طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور هستند که در کنار آنها سلسله نشریات دیگری از قبیل آمارنامه‌های ملی و استانی قرار دارند.

فهرستگان ملی مشتمل بر مشخصات اصلی واحدهای فرهنگی به تفکیک موضوعات فرهنگی در مجلدات گوناگون است و فهرستگان استانی مشتمل بر واحدهای فرهنگی هر استان به تفکیک فعالیت‌های فرهنگی و در مجلدات مجزای مربوط به هر استان.

آغاز جمع‌آوری این اطلاعات و ایجاد طرح‌های مقدماتی برای دسترسی به کاملترین و درست‌ترین اطلاعات چارچوبی، در کمیته‌ای موسوم به «کمیته تهیه چارچوبی اولیه» صورت پذیرفت؛ و این، همزمان با مطالعات اولیه و زیرساختی برای اجرای مقدماتی طرح آمارگیری بود. جمع‌آوری اولیه این اطلاعات براساس منابع اطلاعاتی کشور صورت گرفت؛ ولی پس از آن، با مراجعه پرسشگران به واحدهای فرهنگی، عملاً بخشی از عملیات ترمیمی برای اصلاح و تکمیل اطلاعات چارچوبی واحدهای فرهنگی شکل گرفت و به طور همزمان برای ترمیم و تصحیح و تکمیل اطلاعات، از منابع دیگر سود جستند. بدین ترتیب فهرستگان واحدهای فرهنگی کشور به مرحله تصحیح نهایی خود نزدیک شد.

پس از اجرای عملیات آمارگیری، چند کمیته تخصصی به آمایش این اطلاعات چارچوبی مبادرت ورزیدند که از آن جمله‌اند: کمیته رایانه (برای برنامه‌ای کردن اطلاعات) کمیته تدوین (برای تصحیح و ویرایش و مقابله آنها) به منظور تنظیم اطلاعات و زمینه‌سازی برای انتشار آنها.

اینک حاصل فرآیندی طولانی و پرفراز و فرود، نشریه‌های متعددی است به نام فهرستگان که تصویرگر نمایی عمومی و گسترده از مشخصات واحدهای فرهنگی کشور است. با این همه، این مجموعه نشریات را از حیث شمول و احاطه بر تمام واحدهای فرهنگی کشور نمی‌توان صددرصد کامل به شمار آورد. زیرا از یک سو، کاستی‌های مربوط به منابع اطلاعاتی کشور و گاه تشتت و ناهماهنگی آنها موضوعی انکارناپذیر است و از سوی دیگر، رشد و توسعه فعالیت‌های فرهنگی و احداث مکانها و واحدهای فرهنگی به طور مستمر، همواره آخرین اطلاعات را نیز دستخوش تردید می‌سازد. اما با این حال، مجموعه نشریه‌های فهرستگان آماری، معرف دقیقترین و کاملترین اطلاعات چارچوبی فعالیت‌های فرهنگی کشور است.

در نخستین اجرای طرح، حدود ۱۶۳ هزار

پرسشنامه تکمیل شد. اطلاعات مندرج در این پرسشنامه‌ها پس از طی مراحل داده‌آمایی، استخراج، ویرایش و... امکان عرضه آمارنامه‌های ملی و استانی را فراهم کرد. با این وصف، دست‌آوردهای طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور در قالب نشریاتی منتشر می‌شود که جمعاً بالغ بر ۱۵۰ عنوان است. اهم سرفصل‌ها یا موضوعات کلی آنها از این قرار است:

○ نشریه‌های چارچوبی (فهرستگان): شامل فهرست نام، نشانی و مشخصات ارتباطی واحدهای فرهنگی در سطح ملی و استانی

○ نشریه‌های زیرساختی: شامل تعریف مفاهیم فرهنگی، پرسشنامه‌ها، ضوابط کاهش خطا و...

○ نشریه جامع آماری ملی: حاوی گزارش جامع کشوری مبتنی بر چکیده و جمع‌بندی دستاوردهای نخستین آمارگیری جامع فرهنگی کشور

○ نشریه‌های آماری ملی: مشتمل بر جداول آماری و چکیده‌های آماری مربوط به هریک از موضوعات فرهنگی

○ نشریه‌های آماری استانی: مشتمل بر جداول آماری و چکیده‌های آماری مربوط به فعالیت‌های فرهنگی استانها

○ نشریه‌های چکیده‌های تخصصی: گزیده اطلاعات آماری و...

هدف از تهیه فهرستگان اولیه، فراهم آوردن زمینه و بستر مناسب برای اجرای سرشماری طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور بوده است تا پرسشگران با در اختیار داشتن نام و نشانی واحدهای آماری، با کمترین مشکل، به واحدهای موردنظر رجوع و پرسشنامه مربوط را تکمیل کنند. علاوه بر این، از طریق فهرستگان، امکان برآورد تجهیزات و امکانات و نیروی انسانی موردنیاز مناطق کشور با توجه به تعدد واحدهای آماری موجود در آنها فراهم می‌آید و اطلاعات ارتباطی واحدهای فرهنگی در اختیار علاقه‌مندان اعم از مدیران تا کاربران عادی قرار می‌گیرد.

فهرستگان اولیه که امکان کم‌شماری واحدهای آماری را به حداقل رسانده است. مهمترین ابزار آمارگیری در هریک از گروه‌های پرسشگری مناطق گوناگون جغرافیایی محسوب می‌شود.

فهرستگان آماری طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور با زیرپوشش قرار دادن ۱۱۰ نوع فعالیت فرهنگی، امکان مراجعه مستقیم پرسشگران را به تمامی واحدهایی که براساس تعریف مفاهیم، فعالیت آنها فرهنگی تلقی شده است به وجود آورده است.

برای تهیه فهرستگان آماری، از اطلاعات موجود در منابع سرشماری، بانک‌های اطلاعاتی و

فهرستهای چهارچوبی مؤسسه‌ها و سازمانهای رسمی کشور بهره گرفته شد. منابع سرشماری مورد استفاده در این مرحله عبارت است از: اطلاعات چارچوبی مربوط به اماکن مذهبی اسلامی (۱۳۷۵)، اطلاعات چارچوبی کانونهای فرهنگی و هنری وابسته به مساجد (۱۳۷۹)، اطلاعات بخشی از آمارگیری صنعت و معدن (۱۳۷۳) و بخشی از اطلاعات آمارگیری کارگاهها و اماکن تجاری وزارت کار که با واحدهای آماری این طرح انطباق داشتند.

باتوجه به اینکه از سرشماری‌های یادشده مدت زمانی سپری گردیده است و از طرفی فعالیت‌های فرهنگی در جامعه به نحوی دارای نوعی وابستگی به نهادها، وزارتخانه‌ها و سازمانهای سیاستگذاری، مدیریتی و اجرایی حوزه فرهنگ است، این دستگاهها منبع مناسبی برای روزآمدسازی چارچوب به حساب آمدند.

تهیه و تدوین فهرستگان، کار دقیق و دشواری بود که گاه با موانع و مشکلات اجرایی روبه‌رو می‌شد.

اما پیگیری‌ها و پافشاری‌های مجریان، این موانع را هرچه کم رنگ‌تر ساخت تا آنچه تدوین می‌شود از جامعیت و صحت لازم برخوردار باشد. از جمله مهمترین موانع یاد شده، می‌توان به عدم همکاری برخی سازمانها و دستگاههای فرهنگی اشاره داشت.

علاوه بر این، بسیاری از سازمانهای مرتبط با واحدهای فرهنگی کشور اطلاعات چارچوبی واحدهای فرهنگی تحت پوشش یا مرتبط با خود را نداشتند یا اطلاعات ناقصی در اختیار داشتند.

مشکل دیگری که ناگزیر این فهرستگان را تحت تأثیر قرار داد، وجود خطاهای منابع سرشماری و منابع ثبتی و فقدان منابع ثبتی در برخی از بخشها بود. گرچه تلاش کمیته تهیه چارچوب اولیه، به ارائه هرچه بی‌نقص‌تر اطلاعات معطوف بود، مشکل یاد شده، خواه ناخواه در سرنوشت این فهرستگان تأثیرگذار بود و طبعاً هیچ راهی برای جبران آن متصور نبود. بدیهی است که تهیه اطلاعات جامع و بی‌نقص چارچوبی، فقط از طریق اجرای عملیات میدانی امکان‌پذیر است.

این فهرستگان - و هریک از دیگر گزارشهای چارچوبی یا فهرستگان اماکن و مراکز فرهنگی - علاوه بر اینکه بیانگر بخشی از مبانی و زیرساختهای گزارشهای آماری طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور است و مشخصات واحدهای آماری آن طرح را آشکار می‌سازد، می‌تواند دستمایه مطالعات و تحقیقات دیگر باشد.

آنچه به عنوان دستاورد طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور تلقی می‌شود، با همه گستردگی و جامعیت آن، نه تنها مانع اجرای پژوهشهای تازه‌تر نیست، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز آنها باشد.